

Hoofdstuk 3, over de gemeenschap, door pr. Wietse van der Velde

Als theoloog die lid is van een kerk (de Oud-Katholieke Kerk) die vanouds in het oecumenische gesprek grote waarde hecht aan de vragen over geloof en kerkorde – en in het bijzonder die over de sacramenten en daarbij met een bijzondere belangstelling voor die over het kerkelijk ambt – overviel mij bij het lezen van dit hoofdstuk over de kerk die groeit in gemeenschap een gevoel van moedeloosheid. Ondanks alle mooie woorden – zoals dat menig centraal aspect van de christelijke geloofsleer de gelovigen al verenigd (39) en dat m.b.t. doop, eucharistie en ambt sinds het Lima-rapport van 1982, waarin de verschillende kerkelijke tradities een belangrijke graad van overeenstemming herkenden (40), er verdere vooruitgang was geboekt – was aan het einde van het hoofdstuk mijn onvermijdelijke conclusie dat wij er nog lang niet zijn en dat een aantal verschillen van inzicht in het bijzonder over het ambt nog onverminderd overeind staan: de volledige kerkelijke gemeenschap staat nog (lang) uit. Wat mij – in eerste instantie - wel weer wat moed gaf, was de laatste paragraaf over het gezag in de kerk waarin naar nieuwe (oude) wegen gezocht wordt.

Dat het document zeker niet tot de bedlectuur van de gemiddelde gelovige van welke kerkelijke traditie dan ook zal gaan behoren, is m.i. geen bezwaar om er als theologen en geïnteresseerde christenen ons mee bezig te houden. Het gebed, de opdracht van de Heer van de Kerk "Dat zij allen zijn" dwingt ons er toe om ook op deze manier te proberen realiteit te laten worden, wat de titel van dit hoofdstuk meent te mogen constateren.

De Kerk, die groeit in gemeenschap.

Already but not yet. Het sprak mij aan – en misschien troostte het mij ook wel wat - dat het geheel vanaf het begin in het perspectief van de eschatologie is geplaatst en dat het werk van de Heilige Geest in de heilsgeschiedenis wordt benadrukt. Het reeds van de diepste, maar nog niet altijd en overal zichtbare eenheid van de Kerk. Uiteindelijk is dit het werk van de Geest van God, maar dat laat ons verantwoordelijkheid onverlet en roept ons op om ons met deze tekst bezig te houden om in dat proces mee te doen.

In 34 wordt gesproken over de zichtbare en tastbare tekens die het nieuwe leven in de gemeenschap al tonen. In de opsomming van al die goede dingen lopend van het gedeelde apostolische geloof tot en met het gezamenlijk werken aan gerechtigheid en vrede staat heel "onschuldig" ook het breken en delen van het eucharistische brood. Dat dit laatste nu juist in de meeste gevallen niet de realiteit is, had naar mijn smaak duidelijk genoemd moeten worden. De constatering dat in de pelgrimerende kerk op aarde soms conflicten zijn wordt terecht in verband met zonde gebracht. Maar zonde moet soms ook heel concreet worden aangewezen. Dat de christenen juist daar waar hun eenheid met Christus en met elkaar het duidelijkst zichtbaar zou moeten zijn, zijn gescheiden moet juist worden aangewezen. Het is helaas wel kenmerkend voor dit soort documenten dat onaangename zaken versluierd worden weergegeven. En dat brengt zo'n tekst nu niet direct dichterbij het volk van God, de "gewone" gelovigen.

B. Vanuit die constatering dat wij nog op reis zijn naar de volledige verwerkelijking van kerkelijke gemeenschap komt de vraag naar de essentiële elementen voor die gemeenschap weer op tafel: het delen in de volheid van het apostolische geloof, van het sacramentele leven en in een wederzijds erkend ambt. Juist omdat wordt geconstateerd dat m.b.t. doop en eucharistie op dat gebied meer bereikt is dan op dat van het ambt, is het hier positief verrassend en een zoeken naar wegen om uit die impasse te komen, dat de ambtsvraag verbreed wordt tot de vraag naar conciliaire verbanden en tot het samen maken van beslissingen. Op die in de oecumene niet vaak eerder bewandelde wegen wil ik verderop nader ingaan.

a. Geloof. Als het gaat over de vraag naar het geloof en het herkennen en erkennen van de overeenkomst in de essentiële punten van het geloof wordt er op het eerste gezicht niet veel nieuws verteld. Interessant is echter wel dat naast de Schrift ook de Traditie met een hoofdletter uitdrukkelijk genoemd wordt. Geconstateerd wordt dat de kerken in het algemeen het belang van de `Traditie` in zowel het ontstaan als de interpretatie van de Schrift erkennen. De kerkelijke interpretatie van het Woord van God voor de wereld van vandaag wordt gegeven door de geloofservaring van het hele volk van God (dus alle gedoopten), het inzicht van de theologen en het onderscheidingsvermogen van het gewijde ambt (dit laatste element is lastig weer te geven, maar heeft toch ook iets van een laatste woord). De uitdaging voor de kerken vandaag is om tot overeenstemming te komen hoe deze factoren samen werken. Met het noemen van de Traditie lijkt een duidelijke hand te worden uitgestoken naar in het bijzonder de Orthodoxe kerken. Maar hoe je het ook went of keert, ook die kerken die het Sola Scriptura hoog houden, kennen een traditie die de uitleg van de Schrift mee bepaalt. Dat het werk van theologen positief gewaardeerd wordt, is ook niet onbelangrijk als je bedenkt dat er ook kerken zijn die uiterst argwanend staan tegenover "academische" theologie. En dat de geloofservaring van het volk van God wordt genoemd, wil ik zeker als winstpunt noemen omdat er ook kerken zijn die dan wel niet in theorie, maar wel in de praktijk hieraan weinig aandacht geven. Hoe nu deze drie factoren te combineren en tot een levende werkelijkheid te maken? Daar zouden wij zeker op door moeten denken.

b. De sacramenten. De scheidslijnen worden maar weer eens aangegeven: wie mag er worden gedoopt (i.c. de vraag naar de kinderdoop); hoe is Christus in de eucharistie aanwezig; hoe verhoudt zich de eucharistie tot het kruisoffer. M.b.t de doop wordt een groeiende overeenstemming geconstateerd. Waargenomen wordt dat dit laatste sommigen die in de oecumenische beweging actief zijn doet vragen om wederzijdse dooperkenning. In een voetnoot wordt dan verwezen naar een dergelijke overeenkomst in 2007 in Duitsland. In ons land hebben in navolging daarvan vorig jaar diverse kerken een soortgelijke erkenning ondertekend. Ik mocht deelnemen aan de voorbereidende gesprekken daarvoor. Juist daar bleek ook nog heel wat spraak- en begripsverwarring, het niet echt op de hoogte zijn van elkaars theologie, tradities en riten (de betekenis van die laatste dient zeker niet onderschat te worden). Niet iedere gesprekspartner kon uiteindelijk mee ondertekenen. De doop – het "basissacrament" – blijkt toch nog niet door iedereen erkend en gedeeld te kunnen worden.

Over de eucharistie worden mooie dingen gezegd; de groeiende overeenstemming in de eucharistische theologie, de soms daaruit voortvloeiende consequenties voor de liturgische vormgeving worden dankbaar erkend. Geconstateerd wordt dat de eucharistie verzoening en delen met elkaar vraagt van alle broeders en zusters in het ene gezin van God. Over de roep naar wederzijdse "eucharistie erkenning" zoals bij de doop, wordt gezwegen. De praktijk die in vele kerken (bijv. Anglicaans, Luthers, Gereformeerd, Oud-Katholiek) bestaat om (gedoopte en communicerende) leden van andere kerken tot het ontvangen van de eucharistie toe te laten, wordt niet genoemd. Door dit niet te doen, ontstond er bij mij wel een gevoel van vervreemding. Deze werkelijkheid – ook al is die dan niet voor iedere gesprekspartner acceptabel – kan toch zeker in Europa en Noord-Amerika niet verzwegen worden.

c. Dienst in de Kerk. De rubriek (bijzondere) dienst in de kerk wordt verdeeld in het geordineerde, het gewijde ambt; de vraag naar de gave van het gezag in de dienst van de Kerk en in de dienst van de episkopè, het toezicht in de kerk.

Wat het gewijde ambt betreft worden de oude vragen nog weer eens opgesomd: Christus, de enige hogepriester, het verband tussen dit unieke priesterschap en het bijzondere priesterschap van sommigen die daartoe gewijd worden en de relatie tot het koninklijk priesterschap van alle gelovigen. Ook het meningsverschil of de ordinatie tot de dienst van Schrift en Sacramenten alleen tot mannen beperkt is wordt in één zin aangestipt, zonder dat daar verder op in wordt gegaan. Wonderlijk genoeg worden in deze zin de vrouwen alleen maar impliciet genoemd, terwijl dat natuurlijk wel de vraag is. Door dit in ieder geval in bepaalde delen van de Kerk belangrijke thema zo naar de rand te verwijzen, worden er

dan misschien wel tere gewetens gespaard, maar wordt tegelijkertijd een toch niet onbelangrijke vraag de facto naar de kantlijn geschoven.

De conclusie die het document wel moet trekken is dan ook dat de oecumenische dialoog herhaaldelijk heeft laten zien, dat de vragen rondom het ambt uitdagende obstakels zijn op de weg naar eenheid. Het is een dringende opdracht te bezien hoe dat te overkomen.

Het document gaat dan verder met het beschrijven van de ontwikkeling van het traditionele (drievoudig) ambt. Als het dan gaat over de opvolging in dat ambt wordt gezegd dat dat bedoeld is om de continuïteit met het getuigenis van de apostelen aan te geven. Maar juist de vraag of die continuïteit gebonden is aan de successie in dienst, i.c. aan het historische episcopaat (de apostolische successie) wordt niet door iedereen gedeeld en sommigen zijn zelfs – met een blik naar de geschiedenis – bezorgd dat het tot misstanden in de kerk kan leiden. Het is dan ook op zijn zachtst gezegd verrassend dat het document in een samenvatting onder het kopje The threefold ministry kan constateren dat er tekenen zijn van een groeiende overeenstemming over de plaats van het geordineerde ambt in de kerk (de enige plaats waarin dit in het document blijkt is voetnoot 45 over de Luthers-Rooms-Katholieke dialoog).

II. De gave van het gezag in de dienst van de Kerk.

Ook al is de conclusie van het vorige gedeelte over het gewijde ambt nu niet bepaald optimistisch te noemen, toch probeert het document als het over de dienst in de Kerk gaat een nieuw geluid te laten horen. In 48 wordt bijbels onderbouwd dat al gezag in de Kerk van haar Heer en Hoofd Christus komt. Hij deelde dit met de apostelen (Joh. 20:22). En dan – alsof de voorgaande paragrafen 46 en 47 die een duidelijk verdeelder geluid laten horen, niet geschreven waren – worden hun opvolgers in dienst van de episkopè (ook al worden ze zo niet genoemd, iedereen moet hierbij wel aan bisschoppen denken) genoemd als diegenen die het gezag uitoefenen in zaken van geloofsverkondiging, sacramentenbediening en herderlijke zorg. De voetnoot 47 zegt dat deze “basic description” ontleend is aan het zgn. Ravenna Statement dat Orthodoxe en Rooms-Katholieke theologen in 2007 het licht lieten zien. De volgende paragraaf 49 laat zien dat gezag in de Kerk alleen maar uitgeoefend en beleefd kan worden als dat van Christus, die kwam om te dienen en niet om gediend te worden. Het gezag in de Kerk – dat uiteindelijk van de Vader, door de Zoon, in de kracht van de Geest komt – komt daar aan het licht waar de waarheid die leidt tot heiligheid wordt uitgedrukt en het gezag van God door de Kerk wordt erkend wanneer zij wordt onder woorden gebracht door leden van de Kerk. En dan worden in het bijzonder als zulke “gezagdragers” genoemd de heiligen, vertegenwoordigers van het monastieke leven en de “vage” (omschrijving WvdV) groep van gelovigen die leefden vanuit de waarheid van het evangelie en dat in hun leven lieten zien.

Dit gezag van de Heer van de Kerk deelt Hij met hen die in dienst van het leiderschap in de Kerk staan. Hoge woorden benoemen één en ander. In de uitoefening van dit gezag deelt ook de hele kerkelijke gemeenschap met haar *sensus fidei*; haar acceptatie van de richtingwijzingen (voor het leven) en de leer van de geordineerde ambtsdragers getuigt van de echtheid van dat leiderschap etc. Aan het slot van deze paragraaf wordt de oecumenische beweging ten tonele gevoerd, die het gezagvolle spreken van sommige kerkelijke leiders buiten hun eigen kerken (aartsbisschop Tutu, de twee vorige pausen van Rome, de huidige oecumenische patriarch en wijlen Roger Schutz van Taizé) mogelijk maakt.

De in deze paragrafen ontwikkelde gedachten zijn ook in de theologie van mijn Oud-Katholieke Kerk bepaald niet onbekend is. Maar theorie en praktijk – of misschien beter gezegd, wat als waarheid door een bepaalde kleine groep wordt gezien en wat door de meerderheid wordt aanvaard – willen nog wel eens botsen. De uiteindelijke acceptatie van de pausdogma's van 1870 door de grote meerderheid van de Rooms-Katholieke Kerk heeft de Oud-Katholieken toch niet tot aanvaarding daarvan kunnen brengen. Uiteindelijk waren er bij die beslissing ook vragen als die naar het al of niet juiste inzicht van theologen

op de interpretatie van Schrift en Traditie in het geding. En wat zeker ook niet mag worden vergeten, het eigen – hopelijk uiteindelijk door de Geest geïnspireerde – geweten. De weg naar de waarheidsvinding is soms een lange en niet altijd gemakkelijke. De prachtige woorden van de paragrafen 48 t.m. 51 lossen dan ook niet alle vragen op. Dat wordt dan ook in wat andere woorden ook erkend in de afsluitende woorden van dit gedeelte Authority in the Church and its exercise. Maar de vraag blijft overeind hoe kunnen de kerken vandaag het evangelie, toegepast op en geleefd in onze wereld, “nederig” (een in de kerk nogal vaak gebezigd, maar niet gepraktiseerd woord), maar wel met een meeslepend, onweerstaanbaar gezag spreken.

iii. De dienst van het toezicht – de episcopè. Als afsluiting worden de al in Lausanne in 1927 opgeworpen vraag naar het episcopale, presbyterale en congregationalistische kerksysteem, opnieuw opgenomen vanuit het zicht van het eerste. De episcopè van daarvoor gekozen en apart gezette personen wordt niet alleen uitgeoefend met het oog op hun eigen aan hun zorg toevertrouwde geloofsgemeenschap, maar ook met het oog op de bredere gemeenschap.

Vanuit die laatste gedachte wordt gekeken naar het synodale/conciliaire karakter van de Kerk op plaatselijk, regionaal en mondiaal niveau.

Na de mooie theorie komen als een gedachte achteraf de vragen. Over de rol van de leken (die term duikt hier plotseling op) in Synoden wordt verschillend gedacht en gehandeld.

Over het gezag van de oecumenische concilies van de eerste eeuwen wordt verschillend gedacht: van normatief en onveranderlijk tot open voor herziening. De gestelde en niet beantwoorde vraag of de oecumenische dialoog voor een gezamenlijk waardering van de normativiteit van de leer van de concilies heeft geleid, lijkt mij door wat het document zegt, niet positief te beantwoorden.

Terwijl deze open vraag blijft liggen, wordt tot slot de vraag naar de noodzaak van iemand die een synode/concilie bijeenroept en voorzigt opgeroepen. De opkomst en geschiedenis van de vijf grote patriarchaten (met Rome bescheiden op de 2e plaats) wordt geschetst. Ingegaan wordt op de aanspraken op jurisdictie en leergezag van de bisschop van Rome. Geconstateerd wordt dat in de oecumenische beweging een klimaat is gegroeid die openstaat voor een dienst aan de eenheid van de hele Kerk (ongetwijfeld wordt hierbij gedacht aan de bisschop van Rome). In dit verband worden dan verder de encycliek Ut Unum Sint van paus Johannes Paulus II uit 1995 en de daaruit voortvloeiende oecumenische discussie genoemd.

Uiteindelijk is de conclusie dat er geen overeenstemming is wat èn of de erkende rol van de H.H. Petrus en Paulus in hun dagen, betekenis heeft voor een dienst ten bate van de eenheid en de zending van de Kerk als een geheel (en voor onze dagen, zou ik toevoegen).

Ik zei in het begin dat de laatste paragrafen over het gezag in de Kerk en over de manier waarop die zou moeten worden uitgeoefend mij weer wat moed hadden gegeven. Toch voel ik mij genoodzaakt om dat nu – bij nadere reflectie – te relativiseren. Gelet op het feit dat er nog geen sprake is van een door allen erkende doop, geen delen door allen van de eucharistie, laat staan van een algemeen erkend ambt en dat het zich laat inzien dat dat nog wel even zo zal blijven, is het denk ik wel een mooie denkoefening om deze gedachten over episcopè in personele en collegiale/synodale uitoefening toe te voegen, maar het lost de vorige vragen niet op. Het zou de aandacht daarvan voor een moment zelfs kunnen afleiden en dat zou m.i. toch geen goede zaak zijn. Want de door de Heer gewenste eenheid zal zich toch in eerste instantie manifesteren in het delen van zijn – door allen erkende als volgens zijn bedoeling gevierde - eucharistie door alle gedoopten.